

nika borbene crkve» (ein phantastischer und hochstaplerischer aber glühender Propagandist der römisch-katholischen Kirche und ein mutiger Soldat der streitbaren Kirche). Taj, za Gesemannov idejni lik veoma značajan, tekst u kojem nema ni jedne kritičke primjedbe ili vlastite misli, objavljen je u praškom (ne berlinskom, kako autor piše) časopisu »Slavische Rundschau« VIII (ne VII!), 1936, 401—403. Suzdržljivo, ali veoma kritički prema Škerovićevoj osnovnoj tezi, pisao je naprotiv P. N. Pletnev, tada nastavnik iz Valjeva, u leipziškoj »Zeitschrift für slavische Philologie« XV, 1938, 471—474. Zacijelo su korisne dvije daljnje dopune ove skupine: ocjena Markevićeve knjige od Jirečeka (vjerojatno je riječ o Josefu, koji je i inače pisao o Križaniću, a ne Konstantinu, kako autor navodi) u Časopisu českého musea 1876, i M. M. Bogoslawskog o radovima Belokurova u Russkom istoričeskom žurnalu 1922, 229—240, koje mi ocjene nisu dostupne.

Slučaj svoje vrste među autorovim »dopunama« jesu »Spomenica mojega života« od V. Jagića, pri čemu autor upućuje čitaoca na svoje izdanje »Hrvatska svjedočanstva o Rusiji« (1945). U toj knjizi ima doista nekih ulomaka iz Jagićevih memoara, ali se Križanić u njima ne spominje, iako se na dva druga mjesta mogu u Spomenima naći važni podaci o Jagićevu bavljenju Križanićem (I, 122—123, i II, 305—306). Unošenje, pak, ulomaka iz Jagićeva djela o Križaniću u svesku posvećenom Jagiću u zbirci »Pet stoljeća hrvatske književnosti« (1963), što autor smatra potrebnim, jedva dolazi u obzir kao dopuna bilo kojoj bibliografiji o Križaniću koja se i ne može zamisliti bez Jagićeva klasičnog djela.

Uza sve to što se pretežna većina autorovih »dopuna« pokazala suvišnom, a njegova savjesnost u donošenju bibliografskih podataka uopće nedopustivo oskudnom, nekoliko ih može, s većom ili manjom opravdanošću, ipak naći mjesto u bibliografiji o Križaniću. Utoliko se i ta, u cjelini loša, работа autorova može na kraju ocijeniti kao — korisna. A da će se naći drugih vrijednih dopuna, osobito u češkoj literaturi, dovoljno je pogledati ocjenu koju je V. Bechyně objavila u praškoj »Slavii« o međunarodnom zborniku posvećenom Križaniću (XLVII, 1978, 71—74). U njoj se osobito značenje pridaje, u nas prevedenoj, recenziji Jagićeve knjige od istaknutog slavista Josefa Páte (Listy filologické 46, 1919, 308—314).

Jaroslav Šidak

TOMA POPOVIĆ, TURSKA I DUBROVNIK U XVI VEKU.

Beograd 1973, SKZ, str. 506.

Zanimljivu temu pisac je podijelio u ova poglavlja: Turska u ratu 1409—1503. i Dubrovnik; Vreme sređivanja odnosa i mirne saradnje (1503—12); Dubrovnik u osvajačkoj politici Selima I; Obnova dubrovačkih povlastica u prvim godinama zakonodavnog rada Sulejmana II; Dubrovnik i 1526. godina; Turska prema Dubrovniku za vreme svoje ekspanzije u Podunavlju i na Mediteranu; Dubrovnik i rat Sv. lige 1538—40; Turska na vrhuncu moći kao zaštitnik Dubrovnika; Promene u Turskoj 1566. i Dubrovnik; Dubrovnik i Kiparski rat 1569—73; Mehmed-paša Sokolović i Dubrovnik; Osnivanje Bosanskog pašaluka i Dubrovnik; Ejnehanova kriza; Dubrovnik i austro-turski rat 1593; Dubrovnik prema Turskoj u istoriji XVI veka (umesto zaključka). Ti naslovi pokazuju i sadržaj koji ne kanim prepričavati.

U svom zaključku pisac kaže da opstanak Dubrovnika u XVI st. nije bio slučaj, da je on takav kakav jest bio potreban i Turskoj i Zapadu, da je oslonac tražio pretežno u Turskoj i da je »njegova egzistencija na prvom mestu proizilazila iz turskih potreba«. Prateći logičan razvitak dubrovačko-turskih odnosa od početka pisac s pravom stavlja u središte tursko jamstvo dubrovačke nezavisnosti, područne cjelovitosti, osobne sigurnosti dubrovačkih podanika i imovine, unutrašnje autonomije uz haračarske i druge obveze. Tu također jasno sažima carinsku i po-

morsku problematiku, sređivanje odnosa do 1526, čvršće povezivanje i tursku zaštitu dubrovačke kopnene (1530) i pomorske (1534) trgovine, te krizu u tim odnosima između 1579. i 1595. i obnovu odnosa, što je zapravo urodilo gospodarskim procvatom u XVI st., koji je pisac u uvodu doveo u izravnu vezu s usponom Turskog Carstva.

Tom razmjerno čvrstom okviru svoje monografije pisac je suprotstavio golem tekst, koji ga u tim odlikama ne slijedi. Naime, pisac je podlegao građi, što je čest slučaj kada pisci preuzimaju sve arhivske podatke redom, a pri tom nisu disciplinirani ni heuristički izbirljivi prema načelu razlikovanja bitnog od nebitnoga. Takve je knjige ugodno čitati u pojedinostima, ali ako to nekoga ne zanima, onda se teško probija kroz cijeli tekst zatrpan sitnicama, sporednim zbivanjem i slučajnim osobama kojih su se imena sačuvala u arhivskoj građi. I ovaj tekst guše nerazlučene i nesistemizirane potankosti, a jasna silka dubrovačke povijesti u XVI st. zajedno s piščevim i općenito prihvaćenim zaključcima tone, zamučivana uz to povremenim negativnim ocjenama, očito pod dojmom ponekog događaja ili arhivskog podatka.

Marljivo prenoseći građu pisac kao da strasno ispisuje stanovitu »crnu kroniku« zemlje bezakonja (sukobi, svađe, tučnjave, sakaćenje, ubojstva, otmice, silovanja, gusarenje, paleži, pljačke, nameti, pijančevanje, kockanje, pronevjere, korupcija, lažna izvješća, skandali, procesi itd.), što nagomilano, neuspoređeno i najposlije ipak, neodvagnuto nužno i usmjereno oblikuje čitateljev sud. Na takav sud — po mom mišljenju — djeluju usputne ocjene razvoja dubrovačko-turskih, uglavnom trgovačkih odnosa (usp., npr., str. 161, 187, 251, 273 i 337), koje se razlikuju od tradicionalne i ispravne predodžbe, uz koju, uostalom, i sam pisac u sažetku pristaje. Kada se tome dodaju i negativne — uz one pozitivne, što nije kritički usklađeno — ocjene dubrovačke diplomacije (slaba, nesposobna, malo poznavalaca turskih prilika; usp. str. 189 i 309), a i onaj ovlaštan sud o moralnoj krizi »cele epohe«, očito je kamo pisac vodi čitatelja, makar i nehotice, i neosporno je da je tu slabost njegove knjige. Dobro je da povjesničar protrese uvriježene sudove. Novi podaci mogu poduprijeti stare spoznaje, mogu ih zabaciti, dopuniti ili vratiti raspravi. Međutim, tada je povjesničar dužan prema dobrim običajima svoje znanstvene metode dati dosljedan i potkrijepljen izvod, a ne nasumičnim podacima i usputnim mišljenjima unositi, prije bi se kazalo, sablazan u čitateljstvo. On ne smije tijekom dugih strana dovoditi u središte svoje knjige sporednosti i nedomišljenosti, nego pozorno i umno pregledane, ocijenjene i tada izabrane podatke jasno iznijeti radi sintetske spoznaje o predmetu svoga rada. Bez mnogih onih incidenata i imena, a i bez nekih ocjena Popovičeva knjiga bila bi još bolji prinos poznavanju dubrovačkoga XVI stoljeća, koje je u hrvatsku kulturnu i općenito povijesnu baštinu unijelo djela trajne vrijednosti, djela kojih je postanje utemeljeno upravo u gospodarskom procvatu, što je velikim dijelom omogućila baš turska zaštita i vrhovništvo. Bitno je: bogat, civiliziran, autonoman, renesansni grad koji nije dijelio prošlost ni turskih kasaba ni mletačke provincije na jadranskoj obali. Tu bitnu povijesnu spoznaju, koju nitko ozbiljno ne može dovesti u pitanje, ne može se profesionalno gledano, nikakvom monografskom obradom dovoditi u sumnju, ako monografija uistinu nije prijelomna. A ova to nije.

Na kraju bih primijetio da se pisac nije uvijek potrudio da čitatelju razjasni sve nazive, pojmove ili lokalitete. Tako on piše o Neretvi (npr. gradnja na ušću Neretve, 78; utvrda Neretva, 83), ali se ne vidi gdje je to mjesto i da li je identično s Gabelom (usp. str. 222). Trebao je locirati i solane na ušću Neretve (34) i uskladiti nazive Posredica (160) i Posrednica (439). Također je trebao razjasniti mnoge turcizme koje je teško bez rječnika turcizama razumjeti, zatim pojam »sklava« u turskoj službi, značenje riječi i izraza: knežak (?), Turcho obarnicho, ofičali kacamorba (zapravo: oficiales cazamortuorum), magistri[s] remorum, zornalia ven-

ditorum, kapetan Zaliva, što svakome ne mora biti jasno. Nije jasno zašto je »dubrovačka carina« dobila ime đumruk (119), kada je svaka carina, trošarina đumruk. Petoga srpnja nije blagdan sv. Vlaha (336), nego sporedni blagdan, čini mi se, ruke sv. Vlaha, a glavni je blagdan 3. veljače. Jovan Kosača poznat je u literaturi kao Ivan (v. Enciklopedija Jugoslavije s. v. Kosače), a citat iz Vetranovića na str. 155. proizvoljan je i nepotrebno preinačen (usp. posljednji stih citata »koji plenu i deru svakoga« s izvornim »krstjanstvo ner pliene i deru svakoga«).

Međutim, gore od toga preinačavanja jest krivotvorenje izvora, tj. podataka iz Historijskog arhiva u Dubrovniku. Već na str. 97. čitatelju postaje sumnjivo kada pisac kaže da dubrovačka vlada dokazuje »da postoji sadržinska razlika između turskog i srpskog teksta ove uredbe [o povišenju carine; T. M.] koji su joj upućeni«. Kada na str. 168. pročita kako je ta vlada za karnevala 1532. zabranila strancima da »pevaju i recituju pesme 'in lingua sclava'«, čitatelj shvaća o kakvom je tekstu riječ, ali kada na str. 177. i 399. nađe podatke o srpskom jeziku, onda mu je jasno da je riječ o historiografu koji je izvoran tekst preinačio u falsifikat. Prvi podatak je u nalogu vlade Petru Dživovu Buniću u Banjoj Luci da, »ako mu beg pokaže neke druge zarobljenike 'koji bi, pod izgovorom da govore i pišu srpski, hteli da se stave pod dubrovačku zaštitu', izjavi da oni nisu Dubrovčani«, a drugi u uputi Dživu Marinovu Gunduliću koji je pljevaljskom sandžakbegu trebao odgovoriti »na sve njegove prigovore, među ostalim i na to što mu je vlada pisala ćirilicom i srpskim jezikom ('in serviano'): '. . . istim jezikom pišemo sultanima i pašama na Porti'«. U tom smislu treba razumjeti i »etničko jedinstvo« Dubrovnika i najbližih susjeda u Hercegovini (336), iako pisac nije to jasno rekao. Ipak arhivski dokumenti, od kojih imam faksimile, govore drugačije. U prvom primjeru riječ je, kao i na str. 168, o »slavenskom jeziku«: »[...] quali sotto pretexto del idioma in lingua schiava se volessero salvare sotto l'umbra nostra [...]«, a u drugom o ćirilici a ne o srpskom jeziku: »[...] con lettera scritta in serviano lamentandosi di questo, voi risponderete che anche nel detto caratere scriviamo [...]«.

Ako na nekim drugim mjestima, gdje pisac griješi u talijanskim padežima ili pravilnim nazivima npr. za stare mjere, možemo, možda, govoriti o neznanju ili tiskarskim greškama, ovdje je očito riječ o smišljenom naumu. Time pisac nije naškodio povijesnoj istini, jer nju — što se tiče Dubrovnika — zna i povremeni namjernik u povijesnom štivu. Popović je time naškodio svojoj znanstvenoj reputaciji i povjerenju koje će u svaki njegov tekst imati ne samo kritičar nego upravo takav čitatelj koji u svojoj bezazlenosti ipak vjeruje u učenjake, disertacije i knjige, te nadasve u istinu.

Trpimir Macan

P. BARTL, DER WESTBALKAN ZWISCHEN SPANISCHER MONARCHIE UND OSMANISCHEM REICH. Zur Türkenkriegsproblematik an der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert. Albanische Forschungen 14, München 1974, str. 258.

Knjiga bi zahtijevala opširniji prikaz s obzirom na to da obrađuje zanimljivu temu u koju smo uključeni i mi, naši krajevi, osobe, zbivanja. Iznijet ću ukratko njen sadržaj. Možda će to potaknuti nekog drugog, pozvanijeg da je dublje i svestranije ocijeni i njome se pozabavi.

Kako sam naslov kaže, riječ je o problemu Turske (radije bismo upotrijebili izraz »Istočno pitanje«) na prekretnici XVI i XVII stoljeća.

Knjiga je napisana prema općenito uhodanoj shemi. U Predgovoru autor saopćava da je za ovu zadaću istraživao arhive u Španjolskoj, Italiji (Vatikan, Napulj, Firenza, Parma, Torino, Venezia) i Jugoslaviji (Dubrovnik). Usmjerio se na građu koja je vezana na nemire i ustaničke planove u zapadnom području Balkana. Osim

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXXI—XXXII

1978—1979

Redakcijski odbor:

IVAN KAMPUŠ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE
ZAGREB